

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 25 • Sayı / Issue: 2 • Aralık/ December 2025 • 272-288

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: cuilah.1756555

MEMLÛK KUDÛS'ÜNDE BİR EĞİTİM KURUMU: TENKİZİYYE MEDRESESİ VE MUHADDİSLERİ

*An Educational Institution in Mamlûk Jerusalem: The Tenkizziyya Madrasa and Its
Muhaddiths*

Nagihan EMİROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı,
Kastamonu, Türkiye

Assistant Professor, Kastamonu University, Faculty of Theology, Department of
Hadith, Kastamonu, Türkiye

nemiroglu@kastamonu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9998-3486>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 01.08.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 31.12.2025

Yayın Tarihi/Published: 31.12.2025

Bu çalışma "Memlûkler Dönemi Kudûs'ünde Bir Eğitim Kurumu Tenkizziyye Medresesi" ismiyle VIII. Uluslararası Şeyh Şabân-ı Velî Sempozyumu "Tarihten Günümüze Filistin ve Kudûs" (15-16 Mayıs 2025 Kastamonu) başlıklı bilimsel toplantıda sunulan ve sadece özet metni yayınlanan tebliğ metnine dayanmaktadır.

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. /It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Nagihan Emiroğlu).

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Türkiye. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

MEMLÛK KUDÛS'ÜNDE BİR EĞİTİM KURUMU: TENKİZİYYE MEDRESESİ VE MUHADDİSLERİ

An Educational Institution in Mamlûk Jerusalem: The Tenkiziyya Madrasa and Its Muhaddiths

Öz

Kudûs, İslam medeniyeti tarihinde dinî, siyasî ve kültürel anlamda her zaman önemli bir merkez olmuştur. Memlûkler dönemi (648-923/1250-1517) inşa edilen çok sayıda yapılarla Kudûs'ün sahip olduğu tarihi ve dinî önemin yeniden canlandığı bir süreçtir. Bu çalışma, Emîr Seyfeddin Tenkiz (ö. 741/1340) tarafından 729/1328 yılında kurulan ve farklı işlevleriyle dikkat çeken Tenkiziyye Medresesi'ni ele alarak Memlûkler dönemi Kudûs'ünün sosyal, dinî ve entelektüel yapısına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte Memlûkler döneminde yerleşik bir uygulama olan vakıf sistemine dikkat çekmek ve medresenin vakfiyesinden hareketle medresenin işleyişini ayrıntılı şekilde ortaya koymak da makalenin hedefleri arasındadır. Konu gerek Kudûs'teki eğitim kurumlarının çeşitliliğini gerekse hadis eğitimi açısından Tenkiziyye'nin üstlendiği rolü göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Öte yandan çalışma hadis ilmi çerçevesinden medreseyi konu edindiğinden, burada görev yapan tüm personel yerine sadece muhaddislere odaklanmaktadır. Çalışma sonucunda Tenkiziyye Medresesi'nin Kudûs'te önemli bir ilim merkezi olduğu ve aynı zamanda Memlûklerin, Kudûs üzerindeki hâkimiyetlerini meşrulaştıran bir konumda olduğu görülmüştür. Tenkiziyye Medresesi'nin özellikle de hadis ilminin tedrisi ve rivâyeti açısından hem kurumsal yapısı hem de barındırdığı ilmi şahsiyetler vasıtasıyla Kudûs ilmi havzasında, İslâm hadis geleneğinin sürekliliğine katkıda bulunan seçkin eğitim kurumlarından biri olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Memlûkler, Kudûs, Medrese, Tenkiziyye

Abstract

Jerusalem has always been a significant center in Islamic civilization in religious, political, and cultural terms. The Mamluk period (648–923 AH/1250–1517 CE) represents a time during which the historical and religious significance of the city was revitalized through the construction of numerous religious and scholarly institutions. This study aims to shed light on the social, religious, and intellectual fabric of Mamluk-era Jerusalem by focusing on the Tenkiziyya Madrasa, founded in 729/1328 by Emir Sayf al-Din Tankiz, which stood out due to its multifunctional structure. The article also seeks to highlight the waqf system—a well-established practice during the Mamluk period—and, based on the madrasa's endowment deed, to analyze the institution's operation in detail. The topic is significant in that it reflects both the diversity of educational institutions in Jerusalem and the particular role that Tenkiziyya played in the field of hadith education. Moreover, since the study approaches the madrasa within the framework of hadith scholarship, it focuses specifically on the hadith scholars (muhaddiths) associated with the institution, rather than all its personnel. The findings reveal that the Tenkiziyya Madrasa functioned as a major center of learning in Jerusalem and also served to legitimize Mamluk authority over the city.

Keywords: Hadith, Mamlûks, Jerusalem, Madrasa, Tenkiziyya

GİRİŞ

Moğollar ve Haçlılara karşı kazandıkları zaferlerle tarih sahnesinde iz bırakan Memlûk Türk Devleti (648-923/1250-1517), iki buçuk asrı aşkın bir süre, Mısır, Şam ve Hicaz gibi İslam dünyasının önemli bölgelerinde hüküm sürmüştür. Bu devlet, teşkilatlanma yapısı, kurumları ve özellikle ilmî müesseseleriyle Osmanlı başta olmak üzere kendisinden sonraki pek çok İslam devletini etkilemiştir. Askerî ve siyasî açıdan istikrarın sağlandığı Memlûkler dönemi, Moğol ve Haçlı istilaları nedeniyle farklı bölgelerden insanların göç ettiği ve çeşitli mezheplerden pek çok âlimin aynı coğrafyada yaşadığı bir süreç olmuştur. Bu dönemde medrese ve dârülhadis gibi eğitim kurumlarının sayısı artmış; bu da âlimlerin hem ilmî hem de idarî görevlerde yer alabilecekleri pek çok yeni konumun oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Moğol saldırıları ve Haçlı Seferleri'nin doğurduğu baskı ortamında, İslam toplumuna güvenli bir yaşam alanı sunan Memlûkler döneminde gerek toplumun gerekse yöneticilerin ilme verdikleri önem ve Şafii-Arap yoğunluklu halk ile genellikle Hanefi-Türk yöneticiler arasında aracı görevi üstlenen ulemâ sayesinde eğitim kurumları hızla yaygınlaşmış, ilmî faaliyetler canlanmış hadis başta olmak üzere fıkıh, tefsir, kelam, tasavvuf, felsefe gibi alanlarda zengin bir literatürün ortaya çıkmıştır.

Memlûkler döneminin hadis âlimleri yalnızca hadis okutma, eser yazımı ve öğrenci yetiştirme gibi ilmî faaliyetlerle sınırlı kalmamış; kimi zaman savaşımlara katılmış, siyasî konulara dair görüş beyan etmiş ve yöneticileri etkilemiştir. Bu durum, onların hem siyasî otoriteyle hem de toplum ve diğer âlimlerle sürekli iletişim halinde olmalarını gerektirmiştir. Yöneticiler de ulemâya gerek idarî yapı içinde gerekse inşa ettikleri kurumlarda kadrolar tahsis ederek ulemâ ile olan irtibatlarını hep güçlü tutmaya çalışmışlardır.¹

Memlûkler döneminde hadis eğitimi alınacak başlıca kurumlar darülhadis ve medreseler olmakla birlikte mescitler, hankâh ve ribatlar, evler, bahçeler, kütüphaneler hadis eğitiminin tahsil edildiği pek çok mekân arasındadır. Memlûkler döneminde başta Kahire ve Dimaşk olmak üzere çok sayıda söz konusu eğitim kurumları inşa edilmiştir. Kudüs de tarihî ve dinî önemi sebebiyle pek çok eğitim kurumunun inşa edildiği şehirlerden biri olmuştur. Bu kurumlardan birisi de Emîr Seyfeddin Tenkiz en-Nâsırî tarafından 729/1328 yılında kurulan ve bünyesinde yer alan medrese, dârülhadis, dârülkurrâ, ribât, mescid ve hamamla kompleks bir yapı olan Tenkiziyye Medresesi'dir. Bu çalışma söz konusu medreseyi tarihi ve işleyişi bakımından ele alarak Memlûk dönemi Kudüs'ünün sosyal, dinî ve entelektüel yapısına ışık tutmayı ve hadis geleneğinin bu coğrafyadaki kurumsal zeminine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte çalışma Memlûk döneminde yerleşik bir uygulama olan vakıf sistemine dikkat çekerek medresenin vakfiyesinden hareketle medresenin işleyişini ayrıntılı şekilde ortaya koymayı da hedeflemektedir. Bu çalışma, daha çok tarih araştırmalarına konu olan Tenkiziyye Medresesi'nin hadis eğitimi açısından Kudüs'teki eğitim kurumlarının çeşitliliğini göstermesi ve hadis ilminin gelişiminde üstlendiği rolü ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Öte yandan çalışma hadis ilmi çerçevesinden medreseyi konu edindiğinden, burada görev yapan tüm personel yerine sadece muhaddislere odaklanmaktadır. Medresenin tarihi sürecinin bir bütün olarak ortaya konulması açısından Memlûk dönemi sonrasındaki akıbeti hakkında da kısaca bilgi verilecektir.

1. VAKIF KURUMU VE EMİR TENKİZ

Memlûkler döneminde eğitimin alınabilecek yerler temel eğitimin verildiği mektepler, pek çok İslamî ilmin okutulduğu medreseler, hadis ilminde derinleşmek isteyenlerin tahsillerine devam edebileceği dârülhadisler, herhangi bir yaş sınırlaması olmaksızın her kesimden insanın gönül rahatlığıyla katılabileceği, belli kuralları ve müfredatı bulunmayan, ibadet mekânı olmasının yanında pek çok âlimin ders meclisleri akdettikleri câmiler ve hankâh, ribât, zaviye,

¹ Memlûkler döneminde ilmî hayat ve ulemâ hakkında geniş bilgi için bk. Halit Özkan, *Memlûklerin Son Asrında Hadis Kahire 1392-1517* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014); Nagihan Emiroğlu, "Memlûklerde Hadis ve Ulema", *İslam Tetkikleri Dergisi* 10/1 (20 Mart 2020), 365-387.

türbe ve kütüphanelerdir. Bununla birlikte âlimlerin, ilme meraklı kişilerin evleri ve bahçeleri bile eğitim alınabilecek mekânlar arasındadır.

Söz konusu eğitim mekanları çoğu zaman sultanlar, melik ve emîrler, bu kimselerin eşleri, kızları, çocukları, zenginler ve tüccarlar tarafından inşa edilmekte ve vakfedilmekteydi.² Vakıf İslam hukukunda mezheplere göre farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlamalar daha çok vakfedilen mal ya da binanın mülkiyeti, vakfedilen malın aynî mal olarak mı yoksa menfaat olarak mı değerlendirileceği ile ilgilidir. Mezhepler arası tanımlamada ihtilaflar olsa da vakıf, genel olarak bir malı belirli şahıslara veya vasıfları belirtilen kimselere tahsis ederek istifadelerine sunmak, elde edilen menfaatini tasadduk etmektir. Özellikle Hanefilerde vakıf Allah'ın mülkü olarak başkasına temlik ve temellük etmek yasaktır. Herhangi bir malı vakfeden kimse vâkıf, vakfedilen şey mevkuf, vakfın gelirlerinden istifade edenler ise mevkufun aleyh olarak isimlendirilmektedir. Her vakfın vakfın kural ve işleyişini belirleyen bir vakfiyesi bulunmaktadır.³

Vakfedilen mallar geri dönüşsüz, şartsız ve sürekli olarak ve açık bir beyanla vakfedilmelidir. Vakfedilen mal, vakfiyede aksi belirtilmediği veya vakfedilen mal harap olup kullanılamaz veya vakfın amacını yerine getiremez hale gelmediği sürece satılamaz, hibe edilemez miras bırakılamaz, haciz gösterilemez. Ancak vakfedilen malın işlevsiz hale gelmesi durumunda bedeli bir başka mala yatırılarak satılabilir.⁴

Vakıflar belli bir amaca matuf olarak kurulmalıdır. Amacı belli olmayan, vakfın kuruluşunu üçüncü bir kişinin fiiline bağlanan, erteleyici şartlar öne sürülen ya da muhayyerlik şartı tanınan vakıflar hükümsüz olmaktadır. Aynı şekilde vakfın çok uzun süreli olarak aynı kişiye kiralanması da uygun değildir. Zira malın vakıf mı yoksa herhangi bir kişi ya da ailenin malımı unutulabilir, tanıdık ve komşular nesillerdir aynı ailelerin işletmesinde devam eden kurumları söz konusu kişilerin kendi mülkü zannedebilir. Bir kurumu vakfetmenin en temel sebebi ahiret için devamlı sevap getirecek bir iş yaparak Allah'a yakın olma arzusudur. En genel anlamda her vakıf bir ahiret azığıdır. Ancak her ne kadar görünüşte vâkıf için temel sebep bu olsa da görünmeyen ya da açıklanmayan bazı sebepler de kişileri vakfetmeye sevk edebilir.⁵ Bu gizli sebeplerden ilki kişilerin halk nezdinde nüfuz sahibi olmayı arzulamalarıdır. Nitekim söz gelimi bir medrese kuran ve vakfeden kişi kendi kurduğu medresede görev yapacak, her türlü mansıptan istifade edecek ulemâyı da şehirden ya da şehir dışından getirtmekteydi. Mansıpta devamlı olarak kalabilmenin yolu çoğu zaman vâkıf ve ailesiyle iyi geçinmekti. Bu durumda vâkıf ulemâyı kontrolü altında bulundururken, halk nezdinde söz konusu ulemânın dinî itibarlarından da istifade etmiş oluyordu. Bir diğer sebep mallarının bir kısmını kendi nesline aktarmak ve müsadere edilmekten korumaktır. Zira emîr, memlûk veya zengin sivillerin vefat, itibar kaybetme ve zayıflık gibi durumlarda malları müsadere edilebilirdi. Kişiler mülkiyetlerinin bir kısmını ellerinde tutmak ve yakınlarına intikal ettirmek için vakfederler ve böylece en azından ölünceye kadar o medresede yaşama garantisine sahip olabilirlerdi.⁶ Ayrıca medrese, hankâh gibi herhangi bir kurum yararına vakıf kurulduğunda, vakıf mallardan elde edilen gelir kurumların ihtiyaçlarından fazlaysa bu gelir fazlalığı vâkıf ve ailesine devredilirdi. Bu da yine vâkıf kurucuları için ekstra bir gelir demektir.⁷ Öte yandan vakfeden kişi ve yakınları için çokça ziyaret edilebilecek türbeler edinmek de bir kurum vakfetmenin sebepleri arasında sayılabilir. Zira genellikle vakfedilen bu kurumlar vâkıf ve ailesi için bir türbe görevi de görmektedir. Şehrin ortasında görkemli bir medresenin içinde kendi soyuna ait bir türbenin bulunması da toplum için de bir itibar vesilesi olarak görülebilmektedir.⁸

² Sultanlar, emîrler, hanedan mensupları, âlimler, bürokratlar, tüccarlar gibi toplumun farklı kesimlerinden kimselerin desteklediği vâkıflar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammet Enes Midilli, "Dimaşk Eğitim Kurumlarının Hâmileri (11.-16. Yüzyıl): Vâkıf Tipolojisi ve Mekânsal Analiz", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2025), 54-75.

³ Harun Yılmaz, *Zengî ve Eyyûbî Dimaşk'ında Ulema ve Medrese* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), s. 123-124.

⁴ George Makdisî, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim: İslâm Dünyası ve Hristiyan Batı*, çev. Ali Hakan Çavuşoğlu - Tuncay Başoğlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), s. 81.

⁵ Makdisî, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim: İslâm Dünyası ve Hristiyan Batı*, s. 81-83.

⁶ Michael Chamberlain, *Ortaçağ'da Bilgi ve Sosyal Pratik (Şam 1190-1350)*, çev. Büşra Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), s. 76-77.

⁷ Jonathan P. Berkey, *Ortaçağ Kahire'sinde Bilginin İntikali: İslamî Eğitimin Sosyal Tarihi*, çev. İsmail Eriş (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), s. 158.

⁸ Chamberlain, *Ortaçağ'da Bilgi ve Sosyal Pratik (Şam 1190-1350)*, s. 77-78.

Bir kurum inşa edip vakfetmenin bir diğer sebebi ise siyasî bazı düşünceler de olabilmekteydi. Nitekim söz gelimi adını kurucusundan alan önemli bir eğitim kurumu inşa ettirmek o kişinin siyasî meşruiyetinin halk nezdinde kökleşmesine de hizmet etmektedir. Özellikle dinî bilgiye ve ilme önem veren Memlûk toplumunda bir eğitim kurumu inşa etmek onların en değer verdikleri şeyle kendi isimlerini irtibatlandırmak anlamına gelmektedir. Yönetim zaman zaman değişse bile genelde söz konusu hayır ya da eğitim kurumunu inşa edip vakfeden kişi unutulmaz, adı hayırla yad edilmektedir. Bu nedenle vakıf kültürünün, Memlûkler döneminde sultan, emîr, yönetici ve zengin bireylerin isimlerinin asırlarca korunmasını sağlayan ve onların halk nezdindeki itibarlarını güçlendiren yollardan biri olduğunu söylemek mümkündür.⁹

Memlûkler döneminde yukarıda zikredilen sebepler neticesinde vakıf kültürü bir hayli yerleşmiştir. Pek çok zengin, emîr ve sultanlar hızlı şekilde farklı farklı kurumlar inşa ederek vakfetmişlerdir.¹⁰ Sultanlar kadar bu inşa faaliyetlerine emîrler de katılmaktadır.¹¹ Kudüs'te inşa ettirilen medreselerin çoğunluğu emîrler tarafından yaptırılmıştır. Bu medreselerden en meşhuru ise el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalâvûn'un (692-693/1293-1294, 699-709/1299-1309, 710-741/1310-1341) memlûklerinden olan ve onun saltanatlığında uzunca bir vakit Dimaşk naibliği yapan, aynı zamanda damadı olan sultanın övgü ve iltifatlarına mazhar kılınan sevilen ve başarılı bir emîr olan Emîr Seyfeddin Tenkiz (ö. 741/1340) tarafından yaptırılmıştır.¹² Emîr Tenkiz, köle taciri Alaeddin es-Sivasî tarafından Anadolu'dan getirilmiştir. Emîr Tenkiz sırasıyla el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalâvûn'un (689-692/1290-1293) ardından, el-Melikü'l-Mansûr Hüsameddin Lâçin'in (696-699/1296-1299) son olarak da el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalâvûn'un mülkiyetine girmiştir.¹³ Tenkiz, kısa sürede gösterdiği başarılarla yetkilerini artırmış ve Şam bölgesindeki pek çok şehir ona bağlanmıştır. Kaynaklarda halkla iyi ilişkiler kurduğu ve naibliği döneminde huzur ortamı olduğu hatta sert cezaları sebebiyle onun döneminde hiçbir emîrin, gayrimüslimlere zulmetmeye cesaret edemediği belirtilmektedir.¹⁴ İlme ve âlimlere olan ilgisiyle de kendisinden kaynaklarda sıklıkla söz ettiren Tenkiz, birçok şehirde medrese, cami, hastane, hamam ve su kanalları gibi pek çok yapı inşa ettirmiş ve halkın hizmetine sunmuştur. Sultanın aşırı ilgiyle muamelede bulunduğu Emîr Tenkiz'e Kahire'den gönderilen yazılarda şahsına yapılan hitaplarda kullanılan ünvan ve lakapların, diğer naib veya üst düzey yetkili için kullanılmadığı belirtilmiştir.¹⁵

Memlûkler döneminde birçok emîrde görüldüğü üzere, Emîr Tenkiz de ilim tahsiline büyük bir ilgi göstermiştir. Tenkiz de yalnızca askerî başarılarıyla değil, aynı zamanda hadis ilmiyle meşguliyeti ve dindar kimliğiyle de dikkat çekmiştir. Emîr Tenkiz özellikle hadis ilmine oldukça önem vermiş, bazı hadis kaynaklarını okumuş ve okutmuştur. Nitekim İbnü's-Şihne'den defalarca *Sahîh-i Buhârî*'yi dinlediği bilinmektedir.¹⁶ Ayrıca, dönemin tanınmış hadis âlimlerinden Şeyh Abdurrahman b. Abdülmevla b. İbrâhim el-Yeldânî'den (ö. 725/1325) İmam Tahâvî'nin *el-*

⁹ Berkey, *Ortaçağ Kahire'sinde Bilginin İntikali: İslamî Eğitimin Sosyal Tarihi*, s. 157.

¹⁰ Memlûkler döneminde vakıf kültürü ve genel olarak medreselerin işleyişi hakkında bkz. Aygül Düzenli, "Memlûkler Döneminde Medreseler (648-923/1250-1517)", *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*, ed. Fuat Aydın vd. (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019), s. 448-452.

¹¹ Memlûkler döneminde emîrler pek çok farklı şehirde medrese inşa ettirmiştir. Örneğin Emîr Sargatmış (ö. 759/1358) tarafından Kahire'de inşa ettirilen Sargatmışiyye Medresesi hakkında geniş bilgi için bkz. Semanur Diniz - Ahmet Düzenli, "Memlûkler Dönemi'nde Bir İlim Merkezi: Sargatmışiyye Medresesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/2 (Aralık 2023), 175-190.

¹² Fatih Yahya Ayaz, "Tenkiz", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV yayınları, 2019), Ek-2/591-592.

¹³ Cengiz Tomar, "Kılıçtan Kaleme: Memlûklar ve Entelektüel Hayat", *Türklük Araştırmaları Dergisi* 12 (Eylül 2002), 242; Aygül Düzenli, "Memlûkler Döneminin Büyük Türk Emîrlerinden Tenkiz en-Nâsırî (ö. 741/1340)", *Büyük Zaferin 100. Yılı Anısına Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Üzerine Değerlendirmeler: Tarih*, ed. Hanefi Bostan - Nasrullah Uzman (Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, 2023), 191.

¹⁴ Mehmet Emin Eser, "Memlûkler Döneminde Kudüs'teki Zimmiler ve Müslümanlarla Olan İlişkiler", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/1 (Haziran 2025), 183.

¹⁵ Ayaz, "Tenkiz", Ek-2/592; Düzenli, "Memlûkler Döneminin Büyük Türk Emîrlerinden Tenkiz en-Nâsırî (ö. 741/1340)", 190-196.

¹⁶ Halil b Aybeg es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût - Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2000), X, 260.

Âsâr adlı eserini okuyarak eseri yeniden düzenlemiştir.¹⁷ Sahîh-i Müslim'i de dinlemiş olan Tenkiz, İsâ el-Mut'im ve Ebu Bekir b. Abdüddâim gibi muhaddislerden hadis almış, aynı zamanda hadis rivayet etme ehliyetine de sahip olmuştur. Bu durumun bir göstergesi olarak, Medine'de Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed b. İbrahim el-Makrizî'nin *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî* adlı eserini onun huzurunda okuduğu nakledilmektedir.¹⁸

2. TENKİZİYYE MEDRESESİ VE VAKFİYESİ

İlme ve ilim adamlarına düşkün olan Emîr Tenkiz, Kudüs'te çok sayıda yol, su kanalı, köprü, han, meydan inşa ettirerek kentsel yapının gelişimine önemli katkılarda bulunmuş özellikle de medrese ve darülhadis yapımına ayrı bir önem atfetmiştir. Bu kapsamda inşa ettirdiği medreselerden biri de Kudüs'ün önemli yapılarından biri olan Tenkiziyye Medresesi'dir.¹⁹

Şekil 1: Tenkiziyye Medresesi'nin görünüşü²⁰

Tenkiz'in Kudüs'te 729 (1328-9)²¹ yılında inşa ettirdiği ve konum itibariyle doğrudan Harem-i Şerif'in kapısına kadar uzanan Tenkiziyye, Hanefî mezhebine göre eğitim vermek üzere bir medrese, bir dârü'l-hadîs, ribât ve bir mescidi içeren çok yönlü bir ilim merkeziydi. Bu yapıda müderris, muîd, şeyhu'l-hadîs, şeyhu kârî'i'l-hadîs, şeyhu's-sûfiyye ve kârî'u'l-Kur'an gibi pek çok ilmî görev için ulemâya mansıplar tahsis edilmiştir. Medrese vakfı, bu görevlere tayin edilen âlimlere düzenli maaş ve erzak sağlamaktaydı. Medresede toplam yirmi iki oda bulunmakta olup bu odalardan on biri Hanefî âlimlere, diğer on biri ise sûfilere tahsis edilmiştir. Ayrıca bu yapıya bir şeyh ve ona bağlı on beş sûfî tayin edilmiş, böylece medrese aynı zamanda bir hankâh işlevi de görmüştür. Kadın sûfilerin barındığı bir ribât da bünyesinde yer almakta olup, buraya bir de şeyhatu'r-ribât atanmıştır.²²

İslâm kültür tarihinde oldukça önemli bir yer teşkil eden ve vakfedilen mal ya da binanın ne tür bir hayır işinde kullanılacağını, nasıl idare edileceğini gösteren belge olarak tanımlanan vakfiyeler,²³ vakfedilen her türlü kurum hakkında bize ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Tenkiziyye medresesinin vakfiyesinde de medresenin işleyişi ayrıntılı şekilde belirtilmektedir. Vakfiyeler girizgâh kabilinden genellikle besmele, Allah'a hamd u sena ve Hz. Peygamber'e salâvat ile başlar.

¹⁷ Halil b Aybeg es-Safedî, *Nektü'l-Himyân fî Nüketi'l-'Umyân* (Kahire: Dârü'l-Medîne, 1911), 189.

¹⁸ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, X, 260-261.

¹⁹ Harun Yılmaz - Muhammet Enes Midilli, "Kudüs'te İlmi Hayat, Ulemâ ve Eğitim Müesseseleri", *Huzuru Bekleyen Şehir: Kudüs* (İstanbul: Kültür Sanat Basımevi, 2020), 245.

²⁰ Abdurrahman el-Mağribî, "Tarihu'l-medreseti't-Tenkiziyye fi'l-Kudüs", *Mecelletü'l-camiati'l-İslâmîyye li'l-buhusi'l-insânîyye* 20/2 (Haziran 2012), 487.

²¹ Medreseye ait kitabenin 729 (1328-9) yılını, vakıf dokümanlarının ise 730 (1330) yılını gösterdiği ifade edilmektedir. Bkz. Muammer Gül, *XI. ve XIII. Yüzyıllarda Kudüs* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, 1997), 169.

²² Abdurrahman b. Muhammed Ebü'l-Yümn el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celil bi-târîhi'l-Kudüs ve'l-Halîl*, thk. Mahmud Avde el-Ke' âbine (Amman: Mektebetü Dendîs, 1999), I-II/II, 78; Yılmaz - Midilli, "Kudüs'te İlmi Hayat, Ulemâ ve Eğitim Müesseseleri", 245; Gül, *XI. ve XIII. Yüzyıllarda Kudüs*, 170.

²³ Osman Gazi Özgüdenli, "Vakfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 42/465.

Ardından vakfeden kişinin ne sebeple vakfı kurduğu izah edilir. Bunu yaparken ayet ve hadislerden sadakanın, paylaşmanın önemine dair örnekler sunulur. Daha sonra vâkıf, yaptığı işe bir minnet göstergesi olarak pek çok güzel vasıfla birlikte zikredilir. Bu kapsamda Tenkiziyye Medresesi'ne ait vakfiyede hamdele ve salveleden sonra vakfın kuruluş gayesi, Allah katında kurtuluşa erişmenin vesilesinin sadaka vermek olduğu, sadaka-i cariyenin sevabı vurgulanarak dile getirilmektedir. Vâkıf olarak ise İslâm'ın rüknü, umerânın meliki, fukaranın sığınağı gibi pek çok vasıfla birlikte Emîr Tenkiz'in adı zikredilmektedir. Vâkıfın zikrinin ardından vakfın devamlılığın sağlanabilmesi için son derece önemli olan maddi kaynaklar ele alınmaktadır. Bu kapsamda Ayn-ı Kina ismiyle bilinen köyün sınırları içerisinde yer alan tüm çiftliklerin içindeki yapılar ve ağaçlarla birlikte medresenin mali kaynaklarını oluşturduğu zikredilmektedir. Vakfedilen bu mallardan düzenli bir gelir gelmesi için çiftliğin bakımının da aksatılmadan yapılması gerekmektedir. Bu nedenle vâkıf bu önemli konuya da işaret etmiş ve bu çiftliklerin işletilmesiyle kazanılacak gelirlerin bir kısmı ile çiftliğin her türlü ihtiyacının giderilmesini şart koşmuştur. Söz konusu gelir getiren yerleri işletme imkânı kalmadığı durumlarda bütününe ya da bir kısmının en fazla iki yıllığına kiralanması uygun görülmüştür. Vakfiyede yer alan iki hamamın ise en fazla kiralanma süresi bir yıl olarak belirlenmiştir.²⁴

Tenkiziyye Medresesi içerisinde mihrabı bulunan ancak minber ve minaresi bulunmayan bir de cami bulunmaktadır. Caminin minber ve minaresinin bulunmaması ve konum itibarıyla el-Aksâ ve es-Sahrâ camilerine yakın olması sebebiyle burada sadece vakit namazlarının kılındığı, Cuma namazlarının ise yakındaki daha büyük camilerde kılındığı düşünülmektedir. Tenkiziyye Medresesi söz konusu camisi, on iki fakir kadının daimî olarak kaldığı, on kişilik de misafir kadınlar için yerin bulunduğu ribatı, hamam ve abdesthane gibi yapılarıyla bir külliye görünümündedir. Vakfın sürekliliğinin sağlanmak adına Emîr Tenkiz, vakfiyesinde yöneticinin vakfın kira ve mahsullerinden gelen gelirin öncelikle vakfedilen binaların tamiratına ve yenilenmesine sarf edilmesini şart kılmıştır.²⁵

Vakfiyelerde vakıf görevlileri de ayrıntılı şekilde belirtilmiştir. Buna göre vakıfta vakıf yöneticisi, nâzır (denetçi), kâtip ve tahsildar, müderris, imam, bevvâb, ferraş gibi idari ve akademik personel bulunmaktadır. Vakıfların gelirlerinin zarar görmeden işletilmesi başta olmak üzere pek çok görev vakfın yöneticisinin sorumluluğundadır.²⁶ Emîr Tenkiz medrese yöneticiliğini hayat şartı ile kendisi üstlenmiştir. Emîr Tenkiz, vefatından sonra vakıf idaresini en büyük ve olgun olan oğluna ve daha sonra yine aynı kaide devam ettirilerek torunlarına geçmesini şart koşmuştur. Soyü devam etmediğinde ise yöneticiliğin yaşça büyük ve olgun olan azatlı kölesine, daha sonra ise Kudüs ve el-Halil şehirlerinde bulunan Haremeyn-i Şerifeyn nâzırı ve Kudüs kadısına bırakılması şart koşulmuştur.²⁷

Vakfiyede personelin alması gereken nakdî ve aynî karşılık da açıkça belirtilmiştir. Bu kapsamda Hanefî mezhebine mensup müderrise, aylık altmış dirhem ve erzak verilirken müderrisin öğrencilerine de aylık ücret tahsis edilmiştir. Bu kapsamda başlangıç seviyesinde olan öğrencilere (mübtedî) aylık 10, orta seviyede olan öğrencilere (mütevassıt) aylık 15, ileri düzeyde olanlara (müntehî) ise aylık 20 dirhem maaş ve günlük erzak maaş olarak verilmiştir.²⁸

²⁴ Kamil Cemil el-Aselî, *Vesâik Makdisiyye Târihiyye* (Amman: el-Camiatü'l-Ürdüniyye, 1983), I, 108-110; Şerife Eroğlu Memiş, "Kudüs'te Bir Tenkiziyye Medresesi: Osmanlı Tatbikinde Hayri Bir Vakıf Eserin Akara Tebdili Mümkün Müdür?", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 6/10 (Nisan 2020), 68-69.

²⁵ Memiş, "Kudüs'te Bir Tenkiziyye Medresesi", 70.

²⁶ Shawkat Ramadan Hijjîh - Othman Ismael Al-Tel, "el-Medresetü't-Tenkiziyye fi'l-Kudüs: Nemûzecen li-idâreti'l-medâris ve evkâfihâ fi'l-asri'l-Memlûkî (730 H/1329 M)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56/1 (2015), 90.

²⁷ el-Aselî, *Vesâik Makdisiyye Târihiyye*, I, 107; Memiş, "Kudüs'te Bir Tenkiziyye Medresesi", 70-71.

²⁸ Yılmaz - Midilli, "Kudüs'te İlmi Hayat, Ulemâ ve Eğitim Müesseseleri", 246.

Tablo 1: Medresede Görev Yapanların Maaşları²⁹

Görevliler	Nakdî Ödeme (Dirhem/Aylık)	Aynî Ödeme (Rıtl/Günlük)		
		Ekmek	Zeytin	Sabun
Müderriş	60	1		
Mu'îd	30	1		
İleri seviyede olan fakih (Müntehî)	20	3/2		
Orta seviyede fakih (Mütevassıt)	15	1/2		
Başlangıç seviyesinde fakih (Mübtedi)	10	1/2		
Şeyhü'l-muhaddisîn	40	1		
Kârîu'l-hadîs	20	1/2		
Muhaddisler	7,5	1/2		
Şeyhu's-sûfiyye	60	1/3	1/3	1/3
Mutasavvıflar	10	1/3	1/6	1/3
Misafir Sûfiler	1/2 günlük	1/2 (on gün boyunca)		
Kadınlar Ribatının şeyhi	10	1/2		
On yaşlı fakir kadın	7,5	1/3		
Kapı görevlisi kadın	1	1/2		
Ribata gelen kadınlar	1/4	1/3		
Kâriu'l-Kurân	10	1/2		
Medresesin iki karyımı	10	1/2		
Kapıcı	20	1/2		
Temizlik işlerinden sorumlu görevli	10	1/2		

Vâkıf, müderriş olarak görev yapacak olan kişinin özelliklerini de belirlemiştir. Buna göre müderriş Kur'ân-ı Kerîm hafızı olup İmâm-ı Azam'ın mezhebini benimseyen biri olmalıdır. Ayrıca müderrişten, medresede bulunan mescitte vakit ve teravih namazlarını kıldırması, hazır bulunan öğrencilere sabah ve ikindiden sonra çeşitli ilimlerden ders yapması beklenmektedir.³⁰ Medreseye kabul edilen on beş fıkıh öğrencisi ise öncelikle ileri düzeyde olanlar, orta seviyedekiler ve yeni başlayanlar olmak üzere üç sınıfa ayrılmalıdır. Bunların medresede ilimle meşgul olmaları ve gelenek üzere orada gecekleri gerekmektedir. Talebelerden biri, adı geçen medreseye tayin edildikten itibaren dört yıl geçmiş olmasına rağmen, İmâm Ebû Hanîfe'nin mezhebine dair bir kitabı tamamıyla hıfzedememişse ve fıkıhta maharet gösterememişse, bu durumda vakfın nâzırı onu görevden alır ve yerine başkasını tayin eder. Bu durumda, yabancı bir fakihe Kudüs ehli olan bir fakihten öncelik verilir ayrıca bekâr olan evli olana tercih edilir.³¹

Vâkıf, fakih, müderriş, mu'îd ve mütefakkıhların güney eyvanında ders için toplanmalarını şart koşmuştur. Buna göre, her biri Kur'an'dan bir cüz okuyacak, ardından İhlas, Muavvizateyn, Fatiha sureleri ile Bakara suresinin başından ayetler ile okumayı sonlandıracaklardır. Kıraat tamamlandıktan sonra vâkıf Emîr Tenkiz, müderrişin Sultan el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'a, vâkıf sıfatıyla kendisine ve ailesine dua etmesini, onlar için Allah'tan af dilemesini şart koşmuştur. Söz konusu programa geçerli bir mazeretle gelmeyenlerin devamsızlıkları hoş görülüp ödeneklerinden kesinti yapılmayacaktır. Ancak mazeretsiz gelmeyenlerin ödeneklerinden devamsızlıkları oranında kesinti yapılacaktır.³²

²⁹ Tablo için bkz. Hijjîh - Al-Tel, "el-Medresetü't-Tenkiziyye fi'l-Kudüs", 99-100. Maaş ve yiyecek miktarları hakkında genel bir fikir vermesi için tablo söz konusu kaynaktan aynı şekilde alınmıştır. Ancak bazı kaynaklarda tabloda gösterilen ödeme ve ölçülerde bazı farklılıklar mevcuttur. Örneğin bkz. el-Aselî, *Vesâik Makdisiyye Târihiyye*, I, 116-118; Memiş, "Kudüs'te Bir Tenkiziyye Medresesi", 71-72. Medresedeki görevlilerin sadece nakdî maaş miktarlarını gösteren bir başka tablo için bkz. Makdisî, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim: İslâm Dünyası ve Hristiyan Batı*, 247-248.

³⁰ Memiş, "Kudüs'te Bir Tenkiziyye Medresesi", 72.

³¹ el-Aselî, *Vesâik Makdisiyye Târihiyye*, I, 113.

³² Hijjîh - Al-Tel, "el-Medresetü't-Tenkiziyye fi'l-Kudüs", 97.

Vakfiyede şeyhu'l-muhaddisîn, kâriu'l-hadis ve yirmi muhaddisin de uyması gereken bazı şartlar belirlenmiştir. Nitekim şeyhu'l-muhaddisînden âli isnada sahip olması, hadis semai ile meşhur ve zabtının (ezberinin/kaydının) kuvvetli olması, hadis rivayeti hususunda yetkin ve güvenilir olması beklenmektedir. Bu görev karşılığında kendisine aylık kırk dirhem gümüş ve günlük bir rıtl³³ ekmek tahsis edilmektedir. Kâriu'l-hadis ise hadis metnini doğru bir şekilde okumada ve rivayetleri sağlam bir şekilde aktarmada uzman olması gerekmektedir. Hadis meclislerine katılan muhaddislerin yoklamasını almak ve belirlenen vakitlerde *Sahih-i Buhârî*'yi ardından *Sahih-i Müslim*'i okumak, o da bittiğinde ise her iki kitabı yeniden baştan okumak kâriu'l-hadis görevleri arasındadır. Kâriu'l-hadise bu hizmeti karşılığında ayda yirmi dirhem ücret ve günlük yarım rıtl ekmek tahsis edilmektedir. *Sahih-i Buhârî* ve *Sahih-i Müslim*'in kıraatleri tamamlandığında ise coşkulu bir program planlanmaktadır. Buna göre okumaların bitmesi vesilesiyle muhaddislere ve diğer dinleyicilere dağıtılmak üzere, yüz dirhem değerinde tatlı satın alınması, tatlının dağıtımının, vakıf yöneticisinin uygun gördüğü şekilde yürütülmesi yine vakfiyede belirtilen hususlar arasındadır. Benzer bir program Kur'ân-ı Kerîm hatimlerinin ardından da yapılmaktadır. Öte yandan medresede eğitim gören yirmi muhaddis bulunmaktadır. Bu muhaddisler takva sahibi kimselerden seçilmekte olup her birinin sabit olan sahih rivayetlerden her gün bir tane ezberleyip şeyhe arz etmeleri gerekmektedir. Her bir muhaddise, yedi buçuk dirhem maaş ve günlük yarım rıtl ekmek verilmektedir. Günlük program tamamlandıktan sonra, muhaddislerin öğle namazından sonra doğu eyvanında bir araya gelmeleri, hep birlikte Kur'ân-ı Kerîm'den kolaylarına gelen bir yeri okumaları ve hatim yapmaları gerekmektedir. Sonrasında hadis hocasının, fâkihlerin yaptığı gibi, sultan ve vakıf kurucusu için dua etmesi ve ardından *Sahih-i Buhârî* ya da *Sahih-i Müslim*'den imkân dahilinde hadis okunmaya devam etmesi beklenmektedir.³⁴

Vakfiyede bazı sosyal faaliyetler ve gündelik hizmetler de kapsamlı şekilde tarif edilmiştir. Örneğin sabah namazı sonrası Kur'an okunurken ve teravih namazı vakitlerinde kullanılmak üzere, elli dirhemlik kandil mumu ve buhur satın alınması ve buhurun medresenin kible tarafındaki eyvanında teravih namazı sırasında yakılması bunlardan biridir. Kurban Bayramı'na mahsus bazı şartlar da bulunmaktadır. Buna göre iki sığır ve iki koyun satın alınarak kurban edilecek; etleri de vakıf mensupları ile diğer Müslüman fakirlere dağıtılacaktır. Medresedeki sufiler de unutulmamıştır. Sufilerin gıda ihtiyaçları için gerekli miktarda koyun eti satın alınması ve her bir sufîye günlük bir ukıyye³⁵ et, sufi şeyhine ise bu miktarın iki katı kadar etin tahsis edilmesi, ayrıca cuma geceleri ve bayramlarda, her bir Sufîye bir ukıyye tatlı dağıtılması karara bağlanmıştır. Yemeklerin hazırlanması, özellikle bayramlarda ve diğer özel günlerde tatlıların yapılması ve bu yiyeceklerin belirlenen miktarlara göre ikamet eden ve misafir olarak gelen sufîlere dağıtılması vakıf mütevellisinin sorumluluğuna bırakılmıştır.³⁶

Medresenin güvenliği ve temizliğinden sorumlu kapı görevlisi (bevvâb), kayyım, (hizmetli) hâdim, temizlik görevlisi (ferrâş) gibi bazı görevliler de bulunmaktadır. Bu görevliler bazen medrese dışından olabildiği gibi bazen de Tenkiziyye Medresesi'nde olduğu gibi söz konusu görevler doğrudan medreseden ödeme yapılan öğrenciler ve sūfilere bırakılmıştır. Nitekim Tenkiziyye Medresesi'nin vakfiyesinde vakıftan ödenek alan on beş sūfiden bir kişinin hâdim birinin de aşçı (tabbâh) olması şart konuşulmuştur. Aynı şekilde medrese bünyesinde bulunan kadınlar ribatında (ribâtü'n-nisâ) ikamet eden on iki kadın dervişten bir kadının kayyime, bir kadının ise kapı görevlisi (bevvâbe) olarak görevlendirilmesi belirlenmiştir. Yaptıkları bu ilave görevler için de vakıftan kendilerine ek ücret tahsis edilmiştir.³⁷ Bununla birlikte medrese

³³ Arap dünyasında yaygın şekilde kullanılan bir ağırlık birimi olan rıtl hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Rıtl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008), 35/52-55.

³⁴ el-Mağribî, "Tarihu'l-medreseti't-Tenkiziyye fi'l-Kudüs", 499-500; Hijij - Al-Tel, "el-Medresetü't-Tenkiziyye fi'l-Kudüs", 97; Memiş, "Kudüs'te Bir Tenkiziyye Medresesi", 72.

³⁵ Bir ağırlık ölçüsü birimi olan ukıyye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Ukıyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/67-70.

³⁶ Hijij - Al-Tel, "el-Medresetü't-Tenkiziyye fi'l-Kudüs", 90-91; el-Aselî, *Vesâik Makdisiyye Târihiyye*, 116-117.

³⁷ Muhammet Enes Midilli, *Kudüs Tarihi: Memlûkler Döneminde Kudüs'te Âlimler ve Eğitim Kurumları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 167.

bünyesinde kalan suffilerden her sabah güneş doğmadan mescide gelerek Kur'ân okumaları, zikir ve tesbihat ile meşgul olmaları ve son olarak zikirlerini on tane salavât ile bitirmeleri beklenmektedir.³⁸

Vakfiyede vakıfla ilgili daha pek çok ayrıntı bilgi yer almaktadır. Esasen bu durum vakfiyeler için olmazsa olmazdır. Zira bir vakfın geçerli olması için, tüm işleyişin, faaliyet alanlarının kuruluş esnasında en ince ayrıntısına kadar belirtilmesi gerekmektedir. Üstelik sadece vakıf hayattayken değil vakfın binalarının yıkılması, vâkıfın soyundan kimse kalmaması, vakfiyede belirtilen şartların herhangi bir sebeple işletilemez hale gelmesi gibi durumlarda nasıl bir yol izleneceği de belirlenmiştir. Nitekim Tenkiziyye Medresesi vakfiyesinde vâkıfın işlevsiz hale gelmesi durumunda vakıf gelirlerinin müslüman fakirlere dağıtılması şart koşulmuştur.³⁹ Uzun süreli vakıflar için bu durumun esasen ileride vakfın işleyişi konusunda doğabilecek olumsuz durumların önüne geçmek adına son derece ön görülmesi ve yerinde bir tutum olduğunu söylemek mümkündür.

3. TENKİZİYYE'DE GÖREV YAPAN MUHADDİSLER

Tenkiziyye Medresesi hanefi fıkhına göre eğitim veren bir kurum olmakla beraber yukarıda da ifade edildiği gibi sadece fıkıh eğitimi verilen bir kurum değildir. Bünyesinde bir şeyhu'l-muhaddisîn, kâriu'l-hadis ve yirmi muhaddis ile hadis eğitimi de tahsil edilen bir darülhadis de bulunmaktadır. Bu medresede görev yapan hadis hocasının gerek medrese içi gerekse halka yönelik dersler yapma hususunda görevi vakfiye ile sabittir. Hadis şeyhi, medresede her hafta belirli günlerde mîad (halka açık ders) düzenlemekle ve bu derslerde *Sahih-i Buhârî* ve *Sahih-i Müslim* okutmakla yükümlüdür.⁴⁰

Kudüs'ün önemli eğitim kurumlarından biri olan Tenkiziyye Medresesi gerek muhaddisler gerekse diğer ulemâ nezdinde kıymetli bir yer teşkil etmiş ve dönemin pek çok meşhur muhaddisi burada görev yapmıştır. Ayrıca bu medrese IX. yüzyılda kadı mahkemesi olarak da kullanılmıştır. Ayrıca pek çok sultan, emîr ve âlim Kudüs'ü ziyaret ettiklerinde burada konaklamıştır. Nitekim Sultan el-Melikü'n-Nâsır Ferec'in, 812 (1409) yılında Kudüs'e yaptığı ziyaret sırasında burada konakladığını ifade edilmiştir.⁴¹

3.1. Alaeddin Ali b. Eyyüb b. Mansur el-Makdisî (ö. 748/1348)

Tenkiziyye Medresesi'nde görev yapan muhaddislerden biri Alaeddin el-Makdisî'dir. Dımaşk'ta pek çok medresede görev yapan Alaeddin el-Makdisî, 726 yılında göreve başladığı Kudüs'teki Salahiyye Medresesi'nde 731 yılına kadar fıkıh, hadis ve dil bilimleri ile ilgili dersler vermiştir. 733 yılında Tenkiziyye Medresesi'nde ders vermeye başlayan Alaeddin el-Makdisî'nin burada kaç yıl görev yaptığı ile ilgili kesin bir ifade bulunmamakla birlikte 742/1342 yılında hafızası zayıflayınca kadar görevine devam ettiği düşünülebilir. Öte yandan 739 yılında Zehebî'nin (ö. 748/1348) Tenkiziyye Medresesi'ne hadis hocası olarak atandığı bilgisinden hareketle Alaeddin el-Makdisî'nin 733-739 yılları arasında görev yapması ihtimal dahilindedir. Alaeddin el-Makdisî'nin 748/1347 yılında vefat edinceye kadar Beytü'l-makdis'te kaldığı bilinmektedir.⁴²

3.2. Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî (ö. 748/1348)

VIII. asrın önemli muhaddislerinden biri olan Zehebî, gerek yazdığı eserler gerekse verdiği derslerle Memlûkler dönemine yön veren âlimlerdendir. Pek çok medrese ve dârülhadişte görev yapan Zehebî 739 (1339) yılında Tenkiziyye Dârülhadişi'ne hadis hocası olarak atanmıştır. Zehebî'nin vefatına kadar toplam dokuz yıl burada görev yaptığı düşünülebilir. Zira Zehebî vefat ettiğinde Tenkiziyye ile birlikte Urviyye, Nefisiyye, Fâdiliyye Dârülhadisleri ile Ümmü Sâlih

³⁸ Memiş, "Kudüs'te Bir Tenkiziyye Medresesi", 72.

³⁹ Memiş, "Kudüs'te Bir Tenkiziyye Medresesi", 73.

⁴⁰ Yılmaz - Midilli, "Kudüs'te İlmi Hayat, Ulemâ ve Eğitim Müesseseleri", 246.

⁴¹ Midilli, *Kudüs Tarihi: Memlûkler Döneminde Kudüs'te Âlimler ve Eğitim Kurumları*, 334.

⁴² Abdülcelil Hasan Abd Abdülmehdî, *el-Medâris fi Beyti'l-makdis fi el-asreyn el-Eyyübî ve'l-Memlûkî: Devruha fi'l-hareketi'l-fikriyye* (el-Kudüs: Matbaatü's-Safir, 2009), 35.

Türbesi olmak üzere farklı beş kurumda hadis hocalığı görevini sürdürdüğü bilinmektedir. Zehebî'nin vefatının ardından Urviyye ve Nefisiyye Dârülhadisleri'ne Şerefüddin İbnü'l-Vânî atanırken, Fâdiliyye Dârülhadisi'ne talebesi İbn Râfi', Ümmü Sâlih'e talebesi İbn Kesîr, Tenkiziyye'ye ise Süleyman İbn Abdülhakîm el-Mâlikî getirilmiştir.⁴³

3.3. Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî (ö. 761/1359)

Tenkiziyye'de görev yapan muhaddislerden biri de Türk asıllı bir asker çocuğu olarak Dımaşk'ta doğan ve İbnü'z-Zemlekânî (ö. 727/1327), İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Mizzî (ö. 742/1341) ve Zehebî gibi dönemin önemli isimlerinden ders alan Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî (ö. 761/1359)'dir. Alâî, Dımaşk'da Nâsiriyye ve Esediyye medreselerinde ders vermiştir. Alâî, tedris için 731 (1331) senesinde Kudüs'teki Salâhiyye Medresesi'ne gitmiş, Tenkiziyye Medresesi ile Sükkeriyye Dârülhadisleri'nin eğitim-öğretim faaliyetini 30 yıl boyunca sürdürmüştür.⁴⁴ Kudüs'teki Salâhiyye Medresesi'ndeki tedris görevini Alâeddin b. Eyyûb'dan devralan Alâî'nin, Hımsiyye Dârülhadisi'ndeki vazifesi ise hocası Mizzî'nin vefatıyla kendisine tevdi edilmiştir.⁴⁵ Alâî'den sonra Salâhiyye Medresesi'ne Burhâneddin İbn Cemâa (ö. 790/1388) getirilirken, Tenkiziyye Medresesi'ne ise İbn Hilâl el-Makdisî (ö. 765/1364) getirilmiştir.⁴⁶

3.4. Ebû Mahmûd Ahmed b. Muhammed b. Hilâl el-Makdisî (ö. 765/1364)

Alâî'den sonra Tenkiziyye'ye atanan İbn Hilâl el-Makdisî 714'te (1314) Kudüs'te doğmuş, Kudüs, Dımaşk ve Kahire gibi ilim merkezlerinde hadis öğrenmiştir. Zehebî, İbn Seyyidünnâs, Birzâlî, Alâî ve Irâkî gibi hocalardan ders alan İbn Hilâl el-Makdisî, 761(1359)'de Tenkiziyye Medresesi'nde hadis hocalığına başlamıştır. Tenkiziyye Medresesi'nde hadis hocası olmak için gerekli şartlar göz önünde tutulduğunda onun hadis ilminde önemli bir muhaddis olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda Kudüs araştırmaları için müracaat kaynağı sayılabilecek nitelikte olan *Müsîru'l-Ğarâm ilâ ziyâreti'l-Kudüs ve's-Şâm* adlı meşhur eserin de müellifi olan İbn Hilâl el-Makdisî, bu eserini muhtemelen 752 yılında Tenkiziyye Medresesi'nde göreve başlamadan önce bitirmiş olmalıdır.⁴⁷ İbn Hilâl vefat tarihi olan 765 yılına kadar burada görev yapmıştır.⁴⁸

3.5. Kemaleddin b. en-Nakîb (ö. 832/1429)

Tenkiziyye'de görev yapan bir diğer muhaddis Kemaleddin Muhammed b. Ahmed b. Ali es-Safedî'dir. Hanefî mezhebine mensup olan Kemaleddin "İbnü'n-Nakîb" olarak tanınmıştır. Kemaleddin'in Tenkiziyye Medresesi'nde görev yaptığı bilinmektedir. Ancak İbn Hilâl el-Makdisî'nin hemen ardından göreve getirilmiş değildir. Zira İbn Hilâl vefat yılı olan 765 (1363) yılına kadar görev yapmış, buna karşın İbnü'n-Nakîb 769 (1367) yılında doğmuştur. Her ne kadar bu ara sürede Kemaleddin'in babasının söz konusu görevi üstlenip üstlenmediği hakkında yeterli bir bilgi olmasa da babasının Kudüs'te ilim ehli arasında yer alması Mescid-i Aksâ'da imamlık yapması, hadis rivayet edip icazet vermesi gibi hususlar dikkate alındığında onun Tenkiziyye Medresesi'nin şeyhliğini yürütmüş olması ihtimal dahilindedir. Hatta belki de Kemaleddin'in dedesi de bu medresede görev yapmış olabilir. Zira Kemaleddin'in ilimle ilk tanışması babası ve dedesi vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Babası ve dedesinden hadis dinlediğine dair bazı nakillerde bulunmaktadır. Bu durumda İbn Hilâl'den sonra babası ya da dedesinin görevi üstlendiği onlardan

⁴³ Beşşâr Avvâd Ma'rûf, *ez-Zehebî ve Menhecühü fî Kitâbihi Târîhi'l-İslâm* (Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1976), 106-110.

⁴⁴ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, XIII, 258; Ebü'l-Mehâsin Muhammed b. Ali Hüseyinî, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz li'z-Zehebî*, thk. Zekerîyya Ümeyrât (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 45-46; Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî el-Askalânî İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yânî'l-miet's-sâmine* (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1993), II, 89; İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, ed. Ali Şîrî (Dâr İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1988), II, 89; Ebü'l-Fazl Abdurrahman b. Ebî Bekr Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 533; Ebü'l-Mefâhir Abdülkadir b. Muhammed Nuaymî, *ed-Dâris fî târîhi'l-medâris*, thk. İbrâhim Şemseddin (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), I, 47.

⁴⁵ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 90-91.

⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XVIII, 601; Nuaymî, *ed-Dâris fî târîhi'l-medâris*, I, 48.

⁴⁷ Abdülcelil Hasan el-Mehdi, *el-Medaris fi'l-Beyti'l-makdis*, s. 38.

⁴⁸ Abdülmehdî, *el-Medaris fi Beyti'l-makdis*, 38; Nuri Topaloğlu, "İbn Hilâl el-Makdisî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), 20/67.

sonra da kendisinin Tenkiziyye Medrese'sinde görev yapmaya başlamış olduğu düşünülebilir. Pek çok âlimden ders alan ve kendi döneminin ileri gelen ulemâsından biri olan Kemaleddin b. en-Nakîb Tenkiziyye'de hadis hocalığı yaparken Ergûniyye Medresesi'nde de Hanefî fıkıhî müderrisi olarak görev yapmış olmalıdır. Yaklaşık on beş yıl boyunca Remle kadılığı görevini de yürüten Kemaleddin, bu vazifesine vefat ettiği 832/1429 yılına kadar devam ettiği ifade edilmektedir.⁴⁹

3.6. Zeynüddîn b. en-Nakîb (ö. 853/1449)

Tenkiziyye Medrese'sinde görev yapan diğer bir muhaddis Zeynüddin Abdurrahîm b. en-Nakîb el-Makdisî el-Hanefî'dir. Kudüs'te tedris faaliyetlerinde bulunduğu bilinen Zeynüddîn b. en-Nakîb, Kemaleddîn'nin vefatından sonra bu göreve getirilmiş olduğu düşünülebilir. Zeynüddîn, Tenkiziyye'nin yanında Ergûniyye ve Mu'azzamiyye Medresesi'lerinde de görev yapmıştır. Kudüs'te tanınmış ve fazilet sahibi âlimlerden biri olarak anılan Zeynüddîn, tedris ve fetva verme faaliyetlerini vefat ettiği 853/1449 yılına kadar kesintisiz sürdürmüştür.⁵⁰

3.7. Şemseddîn b. en-Nakîb (ö. 877/1472)

Şemseddin Muhammed b. Abdurrahîm b. en-Nakîb el-Makdisî el-Hanefî, babası Zeynüddîn Abdurrahîm'in 853 yılında vefatından sonra Tenkiziyye'de göreve başlamıştır. el-Acemî diye meşhur olan ve kaynaklarda hakkında fazla bilgi bulunmayan Şemseddîn, Tenkiziyye'de hadis dersleri vermiş olup başka ilim dallarında da tedris faaliyeti yürütmüş olması muhtemeldir. Tenkiziyye'deki görevini bir müddet Alâeddîn el-Makdisî (ö. 880/1475) ile birlikte yürütmüş olmalıdır. Şemseddin, vefat ettiği 877/1472 yılına kadar Kudüs'te tedris faaliyetlerini sürdürmüştür.⁵¹

3.8. Alâeddin el-Makdisî (ö. 880/1475)

Alâeddin Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Dav' es-Safedî el-Makdisî el-Hanefî, Tenkiziyye'de görev yapan âlimlerden biridir. İbnü'n-Nakîb olarak tanınan Alâeddin el-Makdisî, Tenkiziyye dışında bazı medreselerde de ilim ehlinde olduğu anlaşılan babasının vefatından sonra görev yapmıştır. Babasının kendisi küçük yaşta vefat ettiği ve bu nedenle uygun yaşa ve ilmi yeterliliğe ulaşana dek, onun adına bu görevlerini bir başka kimsenin üstlenmiş olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. Hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmayan Alâeddin, vefat ettiği 880 yılına kadar Beytül-makdis'te ilmi faaliyetlerini sürdürmüştür.⁵²

4. MEMLÜKLER DÖNEMİ SONRASI TENKİZİYYE

Kudüs'teki ilmi ve fikrî hareketlilikte etkin bir rol üstlenen Tenkiziyye Medresesi, her ne kadar Sultan Kayıtbay döneminde (873-902/1468-1496) kadılar ve naipiler için bir merkez, kadılar divanı ve onların ikametine mahsus bir mekân hâline getirilse de tedris faaliyetleri, Memlûkler döneminin sonlarına dek sürdürmüştür.⁵³ Memlûkler dönemi sonrasında bazı sıkıntılarla karşılaşılrsa da vakfın ayakta kaldığı ve tedris faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır. Memlûkler sonrası Osmanlı idaresine geçen Tenkiziyye Medresesi'nin, ilerleyen zamanlarda bazı maddi sıkıntılarla karşılaştığı nakledilmektedir. Nitekim Tenkiziyye Medresesi yöneticiliğini yapan Şeyh Ahmed'in görev yıllarının sonuna doğru merkeze bir rapor gönderdiği ve bu raporda vakıf gelirlerinin görevli maaşlarını ödemeye yetmediği, ayrıca bazı görevlilerin hizmet etmedikleri günlerinde ücretlerini istedikleri bildirilmiştir. Gelen cevapta haksız yere ücret isteyen görevlilere herhangi bir ödeme yapılmaması konusunda gerekli tenbihat yapılmış vakıf gelirleriyle ilgili durumun tahkik edilmesi ve yeterli ölçüde iyileştirilme yapılması istenmiştir. Öte yandan Tenkiziyye Medresesi maddi sıkıntıların yanında, göreve getirilme hususunda bazı usulsüzlükler veya ihmallere de konu olmuştur. Nitekim medresede tedris

⁴⁹ Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992), VII, 17-18; Abdülmehdî, *el-Medâris fi Beyti'l-makdis*, 39-40.

⁵⁰ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, IV, 191; Abdülmehdî, *el-Medâris fi Beyti'l-makdis*, 40.

⁵¹ Abdülmehdî, *el-Medâris fi Beyti'l-makdis*, 41; Hijijh - Al-Tel, "el-Medresetü't-Tenkiziyye fi'l-Kudüs", 94.

⁵² Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, V, 283; Abdülmehdî, *el-Medâris fi Beyti'l-makdis*, 41-42.

⁵³ Abdülmehdî, *el-Medâris fi Beyti'l-makdis*, 43.

görevini sürdüren Mevlâna Şeyh Abdülkadir b. İbrahim el-Makdisî, Kudüs kadısı Mevlâna Hüsam tarafından görevden alınmıştır. Ancak diğer bir Kudüs kadısı Mevlâna Hüseyin görevi tekrar Şeyh Abdülkadir'e tevdi etmiştir. Bunun üzerine Mevlâna Hüsam usulsüz şekilde bu atamayı tekrar iptal ettirmeye çalışmıştır. Merkeze bildirilen durum ve yazışmalar neticesinde Şeyh Abdülkadir yeniden Tenkiziyye Medresesi müderrisliğine getirilmiştir. İki kadının atama hususundaki anlaşmazlıklarının bazı siyasî sebeplerden kaynaklandığı ifade edilmektedir.⁵⁴

İlerleyen tarihlerde Tenkiziyye Medresesi gerek mekânsal gerekse işlevsel olarak pek çok değişime uğramıştır. Osmanlı Döneminde bir müddet Şer-i Mahkeme tarafından kullanılan Tenkiziyye, 1915 yılında medresenin bir vakıf malı olduğu ve İslam fıkına göre yeniden medreseye dönmesi gerektiği karara bağlanmıştır. Ancak savaşın devam etmesi sebebiyle yeni bir bina bulamayan mahkeme, kendilerine belirtilen kira bedeli karşılığında Medrese binasını kullanmaya devam etmişlerdir.⁵⁵

1967 yılında İsrail güçlerinin Kudüs şehrini işgal etmesinin ardından, Kudüs'ün Yahudileştirilmesi ve kutsal mekânlar üzerinde kontrol sağlanması amacıyla planlı ve sistematik bir şekilde başlatılan süreç kapsamında, işgal güçleri ağılama duvarı olarak isimlendirdikleri Burak Duvarı'nın önünde bir alan açmak amacıyla Mescid-i Aksa çevresinde yıkım faaliyetlerine başlamışlardır. Mescid-i Aksa'nın bitişiğinde yer alan Tenkiziyye Medresesi'de dahil olmak üzere pek çok vakıf binasını da hedef alan, şehrin konumu, sakinleri, kutsalları ve kültürel mirasına dair uluslararası hukuk ve teamüllere aykırı olarak planlanan yıkım faaliyetlerine hukukî yollarla yapılan itirazlar herhangi bir sonuç vermemiştir. 1968 yılında Tenkiziyye Medresesi'nin alt kısmını kontrol altına alan işgal güçleri burada kazılara başlamış ve kazılar neticesinde Tenkiziyye Medresesi'nin üzerine inşa edildiği köprüye ulaşarak bu köprüyü bilimsel verilere aykırı olarak tapınaklarına giriş tüneli olarak addetmişlerdir. Hukuksal itirazlar neticesinde Tenkiziyye Medresesi'nin zemin katı ile Burak Duvarı arasında açtıkları tüneli kısa süreliğine kapatsalar da daha sonra yeniden aktif olarak kullanıma açmışlardır. 1969 tarihinde, Kudüs'teki kötü güvenlik koşullarını gerekçe göstererek Tenkiziyye Medresesi'ne tamamen el koyan İsrail güçleri burayı Sınır Muhafızları karargâhı olarak kullanmaya başlamıştır. 1970 tarihinde medresenin zemin katının bir Yahudi sinagoguna dönüştürüldüğü görülmüştür. 1984 tarihinden itibaren Tenkiziyye Medresesi'nin üst katı da sinagog olarak kullanılmaya başlanmış ve Tenkiziyye Medresesi'nin Mescid-i Aksa'nın ayrılmaz bir parçası olduğu ifade edilmiştir. Tüm dünyanın gözü önünde bilimsel temellere dayanmayan asılsız anlatılarla İsrail güçlerinin, Harem-i Şerif'i çevreleyen İslamî yapıları Yahudileştirme ve tahrif politikası güttüğünü açıkça görülmektedir.⁵⁶

SONUÇ

Kudüs, İslam medeniyeti tarihinde dinî, siyasî ve kültürel bakımdan her zaman merkezi bir konuma sahip olmuş; Memlûkler döneminde ise bu konumunu daha da pekiştirmiştir. Şehrin ilmî ve dinî canlılığını artırmak amacıyla Memlûkler, pek çok eğitim kurumu inşa etmiş, Kudüs'ü bir ilim ve kültür merkezi haline getirmiştir. Bu bağlamda inşa edilen Tenkiziyye Medresesi, yalnızca bir mimarî eser olarak değil, aynı zamanda hadis ilminin tedrisi ve İslami ilimlerin aktarımı açısından önde gelen bir kurum olmuştur.

el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un memlûklerinden, Dımaşk naibi, sevilen ve başarılı bir emîr olan Emîr Seyfeddin Tenkiz en-Nâsırî tarafından kurulan Tenkiziyye Medresesi, özellikleri, işleyişi ve eğitimi ile Memlûkler dönemi kurum anlayışının seçkin örneklerinden biri olmuştur. Pek çok kurum vakfiyesinde olduğu gibi Tenkiziyye Medresesi'nin vakfiyesinde yer alan idari ve akademik personelin görev ve sorumlulukların ayrıntılı biçimde belirlenmesi, maaşların tespit edilmesi ve vakıf gelirlerinin nasıl kullanılacağına düzenlenmesi, Memlûk eğitim kurumlarının işleyiş tarzı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Bu kayıtlar, yalnızca dönemin

⁵⁴ Hasan Hüseyin Güneş, "Kudüs Medreselerinde Vazife Mücadeleleri ve Kriz Üretimi", *Osmanlı Döneminde Kudüs'te İlmî Hayat ve Eğitim Uluslararası Sempozyum Bildirileri Kitabı*, ts., 113-114.

⁵⁵ Memiş, "Kudüs'te Bir Tenkiziyye Medresesi", 73-79.

⁵⁶ el-Mağribî, "Tarihu'l-medreseti't-Tenkiziyye fi'l-Kudüs", 508-518.

vakıf anlayışını değil, aynı zamanda Memlûkler dönemi eğitim kurumlarının devamlılığını sağlayan mali ve idari yapıları anlamak açısından da büyük önem taşımaktadır.

Tenkiziyye Medresesi, fıkıh, tefsir ve diğer İslami ilimlerin tedrisinde önemli bir rol oynamakla birlikte özellikle hadis ilminin kurumsallaşması ve sürekliliği bakımından müstesna bir konuma sahip olmuştur. Burada görev yapan muhaddisler, ders halkalarında öğrenciler yetiştirmiş, hadis ilminin gelişimine önemli katkılar sunmuştur. Medresede hadis için birden fazla kadro tahsis edilmesi, hadis şeyhleri, kâriü'l-hadis ve talebeler için ayrıntılı maaş gelirlerinin belirlenmesi hadis eğitiminin güçlü bir vakıf sistemiyle desteklenen kurumsal bir yapı içinde yürütüldüğünü ve vakfiye ile hadis tedrisinin sürekliliğinin garanti altına aldığını göstermektedir.

Öte yandan Tenkiz'in şahsî ilmî ilgisi ve özellikle hadis ilmi ile meşguliyeti, Tenkiziyye Medresesi'nin hadis ilmindeki itibarını artıran unsurlardan biridir. *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim* gibi temel hadis kaynaklarının bizzat Tenkiz tarafından okunmuş olması, Memlûk idarî elitinin hadis ilmine doğrudan temasını ve bu ilmin siyasal otorite nezdindeki prestijini yansıtmaktadır. Bu durum Tenkiziyye'nin yalnızca bir eğitim kurumu değil, aynı zamanda hadis rivayet zincirlerinin devam ettiği canlı bir ilmî çevre olduğunu göstermektedir. Bu açıdan Tenkiziyye Medresesi, Memlûkler Dönemi'nde hadis ilminin tedrisi ve rivâyeti açısından hem kurumsal yapısı hem de barındırdığı ilmî şahsiyetler vasıtasıyla Kudüs ilmî havzasında önemli bir merkez teşkil etmiş; İslâm hadis geleneğinin sürekliliğine katkıda bulunan seçkin eğitim kurumlarından biri olarak tarihî yerini almıştır.

Günümüzde Tenkiziyye Medresesi, işgal güçlerinin müdahaleleri sonucunda asli fonksiyonundan uzaklaştırılarak ilmî hayatın ve kültürel mirasın korunması noktasında yüzyıllardır üstlendiği konuma aykırı biçimde kullanılır olmuştur. Bu durum, asırlardır devam eden ilmî ve kültürel birikimin de kesintiye uğramasına yol açmaktadır. Memlûkler Dönemi Kudüs'ünde ilim ve eğitim kurumlarının gelişiminde, vakıf sisteminin kurumsal işleyişinde ve İslâm ilim geleneğinin devamlılığının temininde önemli bir rol üstlenen Tenkiziyye Medresesi, tarihsel süreçte uzun yıllar boyunca icra ettiği ilmî misyonunu yeniden üstlenebileceği şartların oluşmasını beklemektedir.

KAYNAKÇA

- Abdûlmehdî, Abdülcélîl Hasan Hasan Abd. *el-Medâris fî Beyti'l-makdis fî el-asreyn el-Eyyübî ve'l-Memlûkî: Devruha fî'l-hareketi'l-fikriyye*. Kudüs: Matbaatü's-Safir, 2009.
- Aselî, Kamil Cemil. *Vesâik Makdisiyye Târihiyye*. Amman: el-Camiatü'l-Ürdüniyye, 1983.
- Ayaz, Fatih Yahya. "Tenkiz". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. Ek-2. Ankara: TDV yayınları, 2019.
- Berkey, Jonathan P. *Ortaçağ Kahire'sinde Bilginin İntikali: İslamî Eğitimin Sosyal Tarihi*. çev. İsmail Eriş. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- Chamberlain, Michael. *Ortaçağ'da Bilgi ve Sosyal Pratik (Şam 1190-1350)*. çev. Büşra Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Diniz, Semanur - Düzenli, Ahmet. "Memlûkler Dönemi'nde Bir İlim Merkezi: Sargatmışiyye Medresesi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/2 (Aralık 2023), 175-190.
- Düzenli, Aygül. "Memlûkler Döneminin Büyük Türk Emîrlerinden Tenkiz en-Nâsirî (ö. 741/1340)". *Büyük Zaferin 100. Yılı Anısına Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Üzerine Değerlendirmeler: Tarih*. ed. Hanefi Bostan - Nasrullah Uzman. 190-199. Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, 1. Basım, 2023.
- Düzenli, Aygül. "Memlûkler Döneminde Medreseler (648-923/1250-1517)". *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*. ed. Fuat Aydın vd. 447-460. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019.
- Ebû'l-Yümn el-Uleymî, Abdurrahman b. Muhammed. *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kudüs ve'l-Halîl*. thk. Mahmud Avde el-Ke' âbine. Amman: Mektebetü Dendîs, 1999.

- Emiroğlu, Nagihan. "Memlûklerde Hadis ve Ulema". *İslam Tetkikleri Dergisi* 10/1 (20 Mart 2020), 365-387. <https://doi.org/10.26650/iuitd.2020.685155>
- Eser, Mehmet Emin. "Memlûkler Döneminde Kudüs'teki Zimmîler ve Müslümanlarla Olan İlişkiler". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/1 (Haziran 2025), 175-191.
- Gül, Muammer. *XL ve XIII. Yüzyıllarda Kudüs*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, 1997.
- Güneş, Hasan Hüseyin. "Kudüs Medreselerinde Vazife Mücadeleleri Ve Kriz Üretimi". *Osmanlı Döneminde Kudüs'te İlmi Hayat Ve Eğitim Uluslararası Sempozyum Bildirileri Kitabı*, ts.
- Hijjîh, Shawkat Ramadan - Al-Tel, Othman Ismael. "el-Medresetü't-Tenkîziyye fi'l-Kudüs: Nemûzecen li-idâreti'l-medâris ve evkâfihâ fi'l-asrî'l-Memlûkî (730 H/1329 M)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56/1 (2015), 77-106.
- Hüseyinî, Ebü'l-Mehâsin Muhammed b. Ali. *Zeylû Tezkireti'l-huffâz li'z-Zehebî*. thk. Zekerîyya Ümeyrât. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî el-Askalânî. *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yânî'l-miet's-sâmine*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1993.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. ed. Ali Şîrî. Dâr İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1. Basım, 1988.
- Kallek, Cengiz. "Rıtl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/52-55. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008.
- Kallek, Cengiz. "Ukiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/67-70. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Mağribî, Abdurrahman. "Tarihu'l-medreseti't-Tenkiziyye fi'l-Kudüs". *Mecelletü'l-camiati'l-İslâmîyye li'l-buhusi'l-insâniyye* 20/2 (Haziran 2012).
- Makdisî, George. *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim: İslâm Dünyası ve Hristiyan Batı*. çev. Ali Hakan Çavuşoğlu - Tuncay Başoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.
- Ma'rûf, Beşşâr Avvâd. *ez-Zehebî ve Menhecühü fî Kitâbihi Târîhi'l-İslâm*. Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1976.
- Memiş, Şerife Eroğlu. "Kudüs'te Bir Tenkiziyye Medresesi: Osmanlı Tatbikinde Hayri Bir Vakıf Eserin Akara Tebdili Mümkün Müdür?" *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 6/10 (Nisan 2020).
- Midilli, Muhammet Enes. "Dımaşk Eğitim Kurumlarının Hâmileleri (11.-16. Yüzyıl): Vâkıf Tipolojisi ve Mekânsal Analiz". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2025), 54-75.
- Midilli, Muhammet Enes. *Kudüs Tarihi: Memlûkler Döneminde Kudüs'te Âlimler ve Eğitim Kurumları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Nuaymî, Ebü'l-Mefâhir Abdülkadir b. Muhammed. *ed-Dâris fî târîhi'l-medâris*. thk. İbrâhim Şemseddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Vakfiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/465-467. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Özkan, Halit. *Memlûklerin Son Asrında Hadis Kahire 1392-1517*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Safedî, Halil b Aybeg. *el-Vâfî bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnaût - Türkî Mustafa. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2000.
- Safedî, Halil b Aybeg. *Nektü'l-Himyân fî Nüketi'l-Umyân*. Kahire: Dâru'l-Medîne, 1911.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman. *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Tabakâtü'l-huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye,

1994.

Tomar, Cengiz. "Kılıçtan Kaleme: Memlûklar ve Entelektüel Hayat". *Türklük Araştırmaları Dergisi* 12 (Eylül 2002).

Topaloğlu, Nuri. "İbn Hilâl el-Makdisî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 20/67. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

Yılmaz, Harun. *Zengî ve Eyyûbî Dımaşk'ında Ulema ve Medrese*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.

Yılmaz, Harun - Midilli, Muhammet Enes. "Kudüs'te İlmi Hayat, Ulemâ ve Eğitim Müesseseleri". *Huzuru Bekleyen Şehir: Kudüs*. İstanbul: Kültür Sanat Basımevi, 2020.

STRUCTURED ABSTRACT

Jerusalem has always been a significant center in Islamic civilization in terms of religion, politics, and culture. During the Mamluk period (648–923/1250–1517), this historical and religious importance was revitalized through the construction of numerous religious and scholarly institutions. These establishments included elementary schools (*maktabs*), *madrasas* where various Islamic sciences were taught, *dār al-ḥadīth*s for advanced study in hadith sciences, and mosques that, beyond serving as places of worship, also hosted scholarly gatherings without a formal curriculum or age restriction. Additionally, *khānqāhs*, *ribāts*, *zawiyas*, tombs, libraries, and even the houses and gardens of scholars and students of knowledge were part of the educational landscape.

Such institutions were often founded and endowed by sultans, kings, emirs, their wives, daughters, children, wealthy individuals, and merchants. One of these endowed institutions was the Tenkiziyya Madrasa in Jerusalem, founded in 729/1328 by Mamluk Emir Sayf al-Dīn Tankiz al-Nāṣirī. Tankiz, who served as the governor of Damascus for many years, was one of the prominent and influential emirs of his time and undertook numerous architectural projects, including this madrasa. Known for his good relations with the public, his establishment of peace during his governorship, and his deep respect for scholars, Emir Tankiz commissioned the construction of many institutions such as *madrasas*, mosques, hospitals, baths, and aqueducts in various cities. He stood out not only for his military achievements but also for his piety and engagement with hadith scholarship. He personally studied and had others study several hadith texts.

The Tenkiziyya complex, named after him, consisted of a madrasa, *dār al-ḥadīth*, *dār al-qurrā'*, a *ribāṭ* for Sufis and women, a mosque, and a bathhouse. Numerous academic and religious positions were established within the institution, such as *mudarris* (professor), *mu'īd* (teaching assistant), *shaykh al-ḥadīth*, *shaykh al-qurrā'*, *shaykh al-ṣūfiyya*, and *qārī' al-Qur'ān*. The scholars appointed to these positions received monthly salaries and food provisions from the madrasa's endowment. The exact financial and material allocations for each post were detailed in the *waqf* document.

The founder stipulated that the person appointed as the *mudarris* must be a *ḥāfiẓ* (one who has memorized the *Qur'ān*) and well-versed in the *Ḥanafī* school. The *waqf* deed also outlined the qualifications for the *shaykh al-muḥaddithīn*, *qārī' al-ḥadīth*, and the hadith students. The *shaykh al-muḥaddithīn* was expected to possess a high-quality *isnād* (chain of narration), be well-known for hadith audition, have a strong memory, and be competent and reliable in hadith transmission. For this role, a salary of forty silver dirhams per month and one *ritl* of bread per day was allocated. The *qārī' al-ḥadīth* was expected to be proficient in reading hadith texts correctly and transmitting them accurately. His duties included keeping attendance of students in hadith gatherings, reading *al-Ṣaḥīḥ al-Bukhārī*, followed by *al-Ṣaḥīḥ Muslim*, and then restarting both texts once completed. He received twenty dirhams per month and half a *ritl* of bread daily for his services.

There were twenty hadith students in the madrasa, chosen from among the devout. Each was required to memorize one sound hadith daily and present it to their teacher. Each student was given a monthly stipend of seven and a half dirhams and half a *ritl* of bread per day. After the daily program, these students were expected to gather in the eastern *iwān* after the *zuhr* prayer to recite a portion of the *Qur'ān* together and complete a *khatm* (full recitation). Afterward, the hadith teacher, as the jurists did, would offer prayers for the sultan and the founder of the *waqf* and continue reading from either *Ṣaḥīḥ al-Bukhārī* or *Ṣaḥīḥ Muslim* as circumstances permitted.

Renowned scholars of the time such as Abū 'Abd Allāh Muḥammad b. Aḥmad b. 'Uthmān al-Dhahabī (d. 748/1348), Abū Sa'īd Ṣalāḥ al-Dīn Khalīl b. Kaykaldī al-'Alā'ī (d. 761/1359), and Abū Maḥmūd Shihāb al-Dīn Aḥmad b. Muḥammad b. Hilāl al-Maqdisī (d. 765/1364) served at the Tenkiziyya Madrasa.

This study examines the Tenkiziyya Madrasa, founded by Emir Tankiz and notable for its diverse functions, aiming to shed light on the social, religious, and intellectual structure of Mamluk-period Jerusalem. It also seeks to contribute to understanding the institutional foundations of the hadith tradition in the region. Moreover, the study highlights the *waqf* system, a widespread practice during the Mamluk era, and, based on the madrasa's endowment deed, provides a detailed account of its functioning. The topic is significant in showcasing the diversity of educational institutions in Jerusalem and the role played by the Tenkiziyya in hadith education. Since the study focuses on the madrasa through the lens of hadith scholarship, it centers on the *muḥaddiths* (hadith scholars) rather than all personnel. For the sake of completeness, the fate of the institution after the Mamluk period is briefly discussed. Ultimately, the study concludes that the Tenkiziyya Madrasa was a prominent center of learning in Jerusalem, where notable *muḥaddiths* served, and also functioned as a means of legitimizing Mamluk sovereignty over the city.